

Červìns'ka, Ol'ha V'jačeslavìvna; Tyčìnìna, Al'ona

Рецептивний паратекстуальний інструментарій у з'ясуванні ідейних смислів роману Леоніда Мосендза "Засів"

Slavica litteraria. 2025, vol. 28, iss. 1, pp. 39-54

ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2025-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83714>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 27. 02. 2026

Version: 20260223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Рецептивний паратекстуальний інструментарій у з'ясуванні ідейних смислів роману Леоніда Мосендза «Засів»

Ольга Червінська — Альона Тичініна (Престон—Чернівці)

Абстракт:

З огляду на паратекстуальні компоненти роману-притчі Леоніда Мосендза *Засів* проаналізовано часопросторові та ряд інших вимірів тексту. Акцентовано, що жанровий контур у даному разі постає розмитим. Мають місце очевидні перегуки між пошуками власної ідентичності письменника-емігранта та наскрізною ідеєю *Засіва*. Означене виступає екзистенційним актом самопізнання автора у чужому середовищі. Показово, що персоносфера тексту сполучає два автономних сюжетних кластери — сферу побуту і сферу мандрівки. Акцентовано, що духовне «визрівання» головного персонажа — хлопця Ніно — здійснюється крок за кроком низкою подорожей (реальні та фікційні хронотопи). Іntenційної ваги набуває епіграф, що виступає ключовим компонентом рецепції *Засіва* і вказує на біблійну фабулу-притчу про Сіяча (Мк IV, 3), у даному разі постає «параболічною» формулою прочитання.

Ключові слова:

рецепція; паратекст; епіграф; хронотоп; персоносфера; літературний антропонім; палімпсест; роман-притча; Леонід Мосендз

Receptive Paratextual Frameworks in Interpreting the Ideological Meanings of the Novel *The Sowing* by Leonid Mosendz

Abstract:

This study examines the paratextual elements of the parable novel *The Sowing* by Leonid Mosendz, analysing its spatiotemporal dimensions alongside other textual

features. Particular attention is given to the fluidity of the novel's genre framework. The research underscores the evident correlation between the writer-emigrant's search for personal identity and the central thematic concerns of *The Sowing*, positioning this connection as an existential act of self-discovery within an unfamiliar cultural and social milieu. The novel's character system is shown to interweave two autonomous narrative structures — the domain of everyday existence and the domain of travel. Special emphasis is placed on the protagonist Nino's spiritual maturation, which unfolds progressively through a series of journeys that traverse both real and fictional chronotopes. The study also highlights the epigraph as a pivotal paratextual element in shaping the reception of *The Sowing*, identifying it as a key hermeneutic device that anchors the novel's interpretation in the biblical parable of the Sower (Mark 4:3), functioning as a "parabolic" framework for meaning-making.

Key words:

reception; paratext; epigraph; chronotope; character system; literary anthroponym; palimpsest; parable novel; Leonid Mosendz

В українській літературі чимало прози, яка, попри свою відсутність у колі визнаних класичних зразків, містить справжнє новаторство й заслуговує на окрему розмову. Такою постає роман-притча *Засів* (1936) Леоніда Мосендза (в авторському визначенні — повість). Паратекстуальні лекала *Засіву* досить розлогі: значення мають такі компоненти, як назва, присвята, архітектонічна специфіка та інші нефікційні елементи, що спрямовують рецепцію, а також епіграф, який у прочитанні зазначеного тексту відіграє й аргументує ключову роль передусім.

Постать Леоніда Мосендза (1897–1948), українського літератора, виходить із затінку. Письменник, поет, перекладач, він був одним із тих багатьох емігрантів, які внаслідок поразки УНР опинилися у довоєнній Чехії. Цей період був пов'язаний із марними сподіваннями: «Українська еміграція чеськими політиками вважалася тимчасовою, вони очікували еволюцію більшовицького режиму і поступове повернення тимчасових гостей — українців на батьківщину»¹. Так, на початку 1920-х рр. унаслідок «руської допоміжної акції» Прага й інші чеські міста стають еміграційними центрами для інтелігенції зі Сходу. В еміграції Л. Мосендз пройшов шлях від студента Української господарської

1 LEHUN, Ju., KRAVČUK, O.: Žytтя i tvorčist' L. Mosendza u 1922–1948 rr. za spohadamy M. Mosendzovoji. Četverta Mohyliv-Podil's'ka naukovo-krajeznava konferencija. Kam'janec'-Podil's'kyj, 2012, s. 43–54.

академії в Подєбрадах до доктора технічних наук, досить успішного та винахідливого². Як відомо, в Чехії він товаришував з Є. Маланюком та Ю. Кленом. З останнім вони разом створили літературну містифікацію Порфирій Горотак, під авторством якого видали *Дияболічні параболи* (1948).

На творчість Мосендза в різних окремих ракурсах, активно полемізуючи між собою, вже звертали увагу В. Антофійчук³, О. Баган⁴, В. Василенко⁵, К. Завальнюк⁶, Р. Задеснянський⁷, В. Іванис⁸, Б. Кравців⁹, О. Кравчук¹⁰, І. Набитович¹¹, С. Наріжний, Л. Скорина¹², М. Стех¹³, Е. Соловей¹⁴, Т. Ткаченко¹⁵, Л. Чік¹⁶. Зокрема, Б. Кравців зазначав, що «опубліковані досі матеріали до Мосендзового

- 2 MOSENDZOVA, Mahdalyna: Dr. Inž. Leonid Mosendz: (spohady družyny). *Archiv Biblioteky NTŠ* (N'ju-Jork, SŠA). — Fond L. Mosendza. Ark. 3–15.
- 3 ANTOFIJČUK, Volodymyr: Koncept tradyciji i joho ideolohična ta idejno-estetyčna paradyhma v romanі Leonida Mosendza «Ostannij prorok». *Slovo i Čas*, 2015. № 12, s. 52–63.
- 4 BAHAN, Oleh: Hotyka — jak styl' i nastrij. Do džerel chudožn'oho stylu Leonida Mosendza. *Ukrajins'ki problemy*. 1998. № 2, s. 124–132.
- 5 VASYLENKO, Vadym: Roman «Ostannij prorok» Leonida Mosendza: džerela, žanr, struktura, obraz. *Slovo i Čas*, 2022, № 6, s. 17–33.
- 6 ZAVAL'NJUK, Kostjantyn, KRAVČUK, Oleksandr: Leonid Markovyč Mosendz: storinky biohrafiji. *Rol' krajeznavstva u social'no-ekonomičnomu i kul'turnomu rozvytku rehionu: materialy III Mižnar. nauk.-prakt. konf. 10–12 žovt. 2012 r.*, Vinnycja: Upr. kul'tury i turyzmu Vinnyč. oblderžadmin., Vinnyč. OUNB im. K. A. Timirjazjeva, Nac. spilka krajeznavciv Ukrainy, HO «Asoc. b-k Vinnyčyny». Vinnycja, 2013, s. 156–161. BĪLOUS, Petro: *Palomnyč'kyj žanr v istoriji ukrajins'koji literatury*. Žytomyr: Centr operatyvnoji Leonid Mosendz u dokumentach epochy. K. V. Zaval'njuk, O. M. Kravčuk, Ju. V. Lahun; Derž. arch. Vinnyč. obl., Krajezn. t-vo «Podillja», Īst. klub «Cholodnyj Jar». Vinnycja: Vydavnytvo-drukarnja Dilo, 2013.
- 7 ZADESNJANS'KYJ, Roman: *Pravda pro Mosendza i joho tvorčist': (materijaly i dejaki tvory)*. Toronto, 1977.
- 8 ĪVANYS, Vasyľ: *Rodovid L. M. Mosendza i joho ostanni lysty*. Novyj Ul'm: Ukrajins'ki visti, 1961.
- 9 KRAVCĪV, Bohlan: *Leonid Mosendz i joho «Ostannij prorok»*. N'ju-Jork; Toronto: Nakladom Komitetu dlja vydannja tvoriv Leonida Mosendza, 1960.
- 10 KRAVČUK, Oleksandr, ZAVAL'NJUK, Kostjantyn: *Leonid Mosendz na Zakarpatti u 1938–1939 rr.* 2019, s. 154.
- 11 NABYTOVYČ, Īhor: Leonid Mosendz — lycar svjatoho Hraalja: tvorčist' pys'mennyka v konteksti jevrops'koji literatury. Drohobyč, 2001.
- 12 SKORYNA, Ljudmyla: *Leonid Mosendz. Literatura ta literaturoznavstvo ukrajins'koji diaspory: kurs lekcij*. Čerkasy: Brama-Ukraina, 2005, s. 62–77.
- 13 STECH, Marko: Leonid Mosendz i joho «spiznene» pokolinnja. *Ukrajins'kyj žurnal*, 2009. № 3, s. 54.
- 14 SOLOVEJ, Eleonora: «Ostannij prorok» Leonida Mosendza jak biblijnij roman. *Biblija i kul'tura: zbirnyk naukovych statej*. Vyp. 1. Černivci: Ruta, 2000, s. 68–71.
- 15 TKAČENKO, Tetjana: Aktualizacija nacional'nych konceptiv u malij prozi Leonida Mosendza. *Filolohičnyj dyskurs*, 2017. Vyp. 5, s. 146–154.
- 16 ČĪK, Ljudmyla: «Ne pryvedy zahynuty rabom Čužoji lasky i čužoji spravy...» (Svitohladni paradyhmy Leonida Mosendza). *Īstoryko-literaturnyj žurnal*. Odesa, 2010, s. 355–370.

життєпису такі часом суперечливі своїми даними й фактами, що приймати їх потрібно з великою дозою обережності»¹⁷. Але, можливо, його виразні світоглядні протиріччя зумовлені пошуками власної ідентичності. Б. Кравців висновує, що «кристалізація української національної свідомості відбулася в Мосендза під впливом українського державного відродження вже після його виходу з рядів російської армії»¹⁸, тобто після 1916–1917 рр., а сам літератор у листі до Р. Гармаша (19 червня 1948) писав, що до 1918 року, до прочитання історії М. Грушевського, він «був російським (не малоросійським) патріотом», а відтак, за один місяць, став «українським націоналістом»¹⁹. Саме це зізнання слід вважати тим ключовим «зерном», що породило стрижневу ідею *Засіва*. Роман, що писався у 1930–1932 рр. у м. Брно (виданий вперше у Чернівцях у 1936²⁰), більшість дослідників слушно вважає автобіографічним. Якщо визначити цей текст як роман-притчу, то, виходячи з жанрових критеріїв оцінки тексту, межі автобіографічності розмиваються.

Свою ідентичність Мосендз чітко сформулював значно пізніше в листі до Р. Гармаша від 18 червня 1948 року:

«Я не поляк, хоч походжу з українсько-польсько-литовського роду, без краплі московської крові [...] Я не соромлюся, що мої предки билися проти тевтонського ордену, проти москалів [...] Те, що мої предки були литвини й поляки — ще не є ганьбою. Ганьбою би було, якби моя душа кінчалася на -ський»²¹.

Проте, підкреслимо, під час написання *Засіва* автор лише перебував у стані самовизначення і його праця над рукописом водночас була «визріванням» власної остаточної позиції. Ця робота виявлялася екзистенційним актом самопізнання у контексті інших, чужих реалій, замисленням над питаннями буття.

Читача повинна спрямовувати на реальне декодування прихованих смислів *Засіва* увага до паратекстуальних компонентів²². Першорядно очевидна конотація цієї назви з епіграфом «Слухайте: Ось вийшов сіяч сіяти (Мк IV, 3)»²³. Важливо

17 KRAVCĪV, Bohlan: *Leonid Mosendz i joho «Ostannij prorok»*. N'ju-Jork ; Toronto: Nakladom Komitetu dlja vydannja tvoriv Leonida Mosendza, 1960, s. 3.

18 Ibidem, s. 6.

19 Ibidem.

20 Ibidem, s. 3.

21 Ibidem, s. 5.

22 Див. про архітектонічну специфіку паратексту тут: ТИЧІНІНА, Al'ona: Transhresija epihrafu v strukturu chudožn'oji cilisnosti (praktyka sučasnoji balkans'koji literatury). *Sultaniv'ski čytannja*, 2018. Vyp. 7, s. 215–225.

23 MOSENDZ, Leonid: *Zasiv*. Nakladom ukrajins'koho vydavnytva v Bel'hiji. K. Mul'kevyc-Malin, 1946, s. 5.

усвідомлювати інтенційну вагу епіграфа у значенні рецептивної формули цього тексту, запропонованої самим автором. Загальновідома й неодноразово проінтепретована світовою літературою Притча про сіяча в даному разі постає герменевтичним ключем для декодування сенсу *Засіву*. Семантика родючості зерна передбачає можливі і свідомі неузгодження між головною ідеєю автора та її сприйняттям:

«І як сіяв, упало зерно одне край дороги, і налетіли пташки, і його повидзьобували. Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, де не мало багато землі, і негайно зійшло, бо земля неглибока була; а як сонце зійшло, то зів'яло, і, коріння не мавши, усохло. А інше впало між терен, і вигнався терен, і його поглушив, і плоду воно не дало. Інше ж упало на добру землю, і дало плід, що посподив і ріс; і видало втридцятеро, у шістдесят і в сто раз»²⁴.

У романі сполучаються дві виразно автономні сюжетні сфери — сфера побуту, що складається із сукупності взаємодій між рідними, друзями, сусідами, а також сфера, уособлена мандрівкою — як діалог візника і питливого хлопчика. В тексті спостерігаємо авторське моделювання конкретних наративних ситуацій. Приміром, де Гаврило пригадує історію України і, тим самим, формує, «засіває» зерна історичної пам'яті Ніна: *«Старий оповідає поволі, з повагою, мов обережно сукає нитку речень та уважно нанизує слово на слово, як цінні перлини, що їх тільки що виняв із схованки своєї пам'яті. І думку завершує округлим рухом пужална»²⁵*. Сприйняття дійсності, актуалізація нових значень, візуалізація почутого постають разом, являючи собою певний історичний палімпсест, що його не варто ігнорувати читачам:

«... дитина впрост уп'ялася в дідове обличчя і здається, що стримує навіть голосне віддихування, щоб воно часом не перервало ретязя візій. Бо ось вколо повільного шарабана гарцює козацьке військо [...] мають корогви, гойдається ліс довгих списів [...] з яру виходять гайдамацькі загони [...] брянчать крила за плечима бундючних гусарів [...] з гиком і вереском мчать татарські ватаги... мов сарана суне з-за Дністра турецька хвиля, як мак червоніючи фесками [...] йде хмарою москаль з далекої півночі на Волощину. То не гурт подорожніх попасає коней одаль шляху, — то на полі насипає козацьке військо високу могилу над поляглими товаришами. А отаман озирає славне товариство з високо навантаженого воза»²⁶.

24 *Biblija* або *Кнѳы Свѳатоґо Пѳс'ма Староґо ј Новоґо Заповѳту*. Їз мовѳ давн'ојеврејс'којѳ ј һреѳ'којѳ на украјѳнс'ку дослѳвно наново перекладена. Пер. Ї. Оґіјенка 1962 р. Кујѳѳ: Украјѳнс'ке Бѳблѳјне Товарѳство, 2009. URL: <https://only.bible/bible/ubio/mrk-4/>.

25 MOSENDZ, Leonid: *Zasiv*. Nakladom украјѳнс'коґо vydavnyctva v Bel'ґhji. K. Mul'keyuč-Malin, 1946, s. 50.

26 *Ibidem*.

У романі *Засів* хлопчика з візником пов'язує мотив подорожі, у якому значущим і обов'язковим компонентом виступає саме хронотоп, як правило, специфічно маркуючий будь-який сюжет, заснований на мотиві дороги або мандрів²⁷. Символіка образу дитини як зернятка вже обговорювався у літературній науці²⁸. У Мосендза вона інтерпретується за логікою подорожі (теж відомий формотворчий мотив жанрів мандрівної тематики). У даному разі вкрай символічна своїми ідейними наслідками подорож логічно виважує специфіку часопростору *Засіва*. Автор маркує ритм світоглядного «визрівання» хлопця низкою епізодів: від першої пересічної поїздки із сім'єю на закупи до Глодави до нічної втечі Ніно з дому до наддністрянського монастиря. Простір постає окремим динамічним образом роману. Майстерність хронотопу тут відіграє першорядну роль. Аналогія сюжетної динаміки авторського задуму прозора, вона інверсує модель народження: як з темної утроби дитина народжується у світ, так з яскравого світу, навпаки, Ніно йде у темряву — до першовитоків.

Світ буденності зображується вкрай яскраво і привабливо. Але наприкінці роману і він, і його мешканці втрачають свій позитив. Роман починається як очікування любові бабусі (адепта русько-польської культури) з її подарунками, яка потім постає символом чужості, з якої тікає хлопчик. Вона відчужується для хлопця, який усвідомив себе українцем, і зрештою виявляється чужинкою.

Образи природи у часових вимірах сюжетних подій насправді стають конструктивними елементами хронотопу. Таких ключових топосів у даному разі кілька: це міське подвір'я родини, ілюстрації Г. Доре до *Пекла* Данте і реальні монастирі. Отже, рецепція цього роману-притчі мотивується схрещенням буденного та високого, реального й вигаданого. Простір Дантового *Пекла* символічно дублює таємничий, небезпечний і несправедливий для дитини світ буденності. Синергія цих компонентів у романі Мосендза очевидна. Жодній іншій речі у тексті не приділено настільки ретельної уваги:

«Між шафою з книжками й канапою Нінів куток. Там скидані на купу його забавки: кілька коників з обірваними хвостами, поіржавлена дитяча шабля, коркова рушниця, самодільний лук, кубики, лопатка [...] А зверху, все прикриваючи,

27 Див.: KOPYSTJANS'KA, Nonna: *Čas i prostir u mystectvi slova: monohrafija*. L'viv: PAIS, 2012. BILOUS, Petro: *Palomnyč'kyj žanr v istoriji ukrajins'koji literatury*. Žytomyr: Centr operatyvnoji polihrafiji obl. hazety «Žytomyr», 1997. RJA ZANCEVA, Tetjana: *Alehorija podoroži u metafizyčnij poeziji XVII stolittja. Podorož jak literaturoznavča ta kul'turolohična problema: zbirnyk naukovych prac'*. [Hol. red. V. I. Fesenko]. Kyjiv: Vyd. centr KNLU, 2009, s. 200–206.

28 Див.: ČERVINS'KA, Ol'ha, DZYK, Roman: *Ontolohičnyj sens fenomena dytyny za Dostojevs'kym. Inozemna filolohija: ukrajins'kyj naukovyj zbirnyk*. L'viv: L'vivs'kyj nac. un-t imeni İvana Franka, 2007. Vyp. 119 (2), s. 158–166.

лежить старе, від довгого вжитку обшарпане, Дантове «Пекло» з ілюстраціями Доре»²⁹.

Підкреслимо, що саме картини Доре справляли на хлопчика найбільше враження. Розглядаючи їх, він фантазує, уявляє, наповнює змістом:

«Це улюблена його забавка — розглядати в часи однини ілюстрації до «Пекла» та творити до кожного з них своє окреме оповідання. Ніно, крім О та А, ще не розбирає літер, але може розглядати малюнки безмежне число разів і кожен раз усе з однаковим зацікавленням. Від частого приглядання кожний малюнок придбає від Ніна свою особливу мову й викликає власні, наперед знані й певно зафіксовані в дитячій уяві, образи»³⁰.

Окрім цього, перегукується з Божественною комедією і такий сюжетний стрижень, як провідник і подорожуючий, унаслідок чого Данте постає ексфррастичним палімпсестом запропонованого Мосендзом сюжету. Фраза про особливу мову видається прямим звертанням до майбутніх інтерпретаторів тексту.

Цікаве сприйняття хлопчиною образів Данте та Вергілія та зіставлення цих персонажів зі знайомим Нінові з дитинства образом Ісуса Христа:

«Ось ідуть двоє: один у вінку, терновому як у Христа, на образі у спальні. Тато якось сказали Нінові, що це сам Данте. Той, хто написав цю книгу. А другий, з ясним кружечком над головою, прикриває Данта хусткою. Чудернацьке його ім'я й не тримається в пам'яті. З-заду великий і мабуть злий, чи може і скажений, пес стежить мандрівників. Куди вони йдуть? Мабуть на якісь далекі левади, бо ось густий ліс дивовижних дерев, сухих, розрепаних, покручених, перевитих повійкою, мов окопи їхнього городу. Подорожні певно бояться того пса, бо Данте боязко оглядається через плече»³¹.

Відтак образ Христа прямо приводить до базисної релігійної тематики. У зв'язку із цим часопросторові маркери тексту вказують на вписані в реальність міського топосу та монастирських будівель. Автор чітко підказує, що всі фантастичні події відбуваються саме у реальному просторі. Він провокує нашу зацікавленість і дає не одну функціонально важливу підказку.

По-перше, не артикулюючи назву мультикультурного прикордонного містечка, де мешкає родина Людкевичів, Мосендз дуже точно змальовує часопросторовий абрис Гроницького шляху (сьогодні це Броницька гора) — тут, безперечно, йдеться про знайоме авторам цієї статті місто у Вінницькій

29 MOSENDZ, Leonid: *Zasiv*. Nakladom ukrajins'koho vydavnytva v Bel'hiji. K. Mul'kevyč-Malin, 1946, s. 10.

30 Ibidem, s. 11.

31 Ibidem, s. 11.

області Могилів-Подільський, де річка Дерло впадає до Дністра. Міський топос роману розміщено автором на кордоні з Бессарабією і на такій відстані, що хлопчик намагається доцілити луком до протилежного берегу річки. З оповідей дорослих Ніно дізнається також, що по той бік Дністра раніше була Туреччина.

Отже, це маленьке місто постає поліконфесійним, а його церкви — провідними орієнтирами: *«Тільки костел і церкви підносяться над будовами. Ніно розпізнає: ось грецька, там соборна церква, видно міську управу, між рядами височезних акацій Київську вулицю, в тому напрямку їхній дім, а туди — Дерло...»*.³²

Рис. 1. М. Могилів-Подільський, вул. Київська

По-друге, важливої ролі набуває ще один традиційний образ плину часу — річка. У розглянутому тексті річка Дерло неодноразово, як пульсуючий образ важливого сюжетного значення, асоційований з плином часу, часто згадується на сторінках *Засіву* і в певний момент воліє поглинути маленького героя Ніно (цей яскраво відтворений драматичний епізод може інтерпретуватися як самостійна вставна новела тексту, нарівні з ілюстраціями Доре). Символіка зазначеного епізоду також не випадкова й очевидна.

³² Ibidem, s. 22.

Рис. 2. Дерло — ліва притока Дністра

Нарешті, ідею часопростору завершує символіка святині як мети. Відповідно до сюжету *Засіву*, Ніно прагне розгадати таємницю монастирського світу. Тут наявні дві історично важливі для українського християнського світу обителі, що перевернули свідомість хлопчика. Перша з них — Лядовський Усікновенський старовинний, скельний чоловічий монастир XI ст., що існує дотепер, заснований Антонієм Києво-Печерським: *«Витесав на пам'ятку про те, що проповідував тутешнім мешканцям Боже слово»*³³.

Другий — кінцева мета Ніно, воліючого духовного розкріпачення. Відтворений топос фокусується на Тарлашівському монастирі. Сьогодні у промовистих описах цієї обителі можна розпізнати православний Галицький печерський Свято-Миколаївський чоловічий монастир «Галиця» (Чернівецької-Буковинської єпархії): *«... над самим Дністром, майже під ногами, темно-зеленою плямою причаївся Тарлашівський монастир. З-за гущавини садків зовсім не видно будинків; лише позолоттю виблискують церковні хрести»*³⁴. Сьогодні цей краєвид дещо змінений через спорудження Новодністровського водосховища, але сам монастир зберігає значення ортодоксальної цитаделі.

Образ візника доповнюється тут образом ще одного значущого персонажа — Татарчучки. Саме вдвох вони складають аналогію до Дантового Вергілія, являючи собою подвійний образ ідейного «провідника-сіяча». Функція цього

33 Ibidem, s. 47–48.

34 Ibidem, s. 22.

Рис. 3. Лядова. Скельний монастир

жіночого образу пов'язана з монастирським нарративом. Якщо старий візник «засіває» саму ідею оновлення, то Татарчучка конкретизує хронотоп:

«Була колись земля наша під Туреччиною, ховалися християни від бусурменів. А ті бусурмени-турки переслідували за віру християнську, а особливо людей духовних. Для схованки викопала була тоді людність у стрімких скелях Дністрових довгі ходи, поробила житла, витесала церкву й заснувала монастир. Щоб у часи спокою молилися отці Погорянські за добро свого народу, а в часи небезпеки, щоб могли знайти там притулок люди з цілої околиці»³⁵.

Татарчучка наділена пророцьким даром, який проглядає з її слів про прийдешні часи перед кінцем світу, коли люди знову ховатимуться від Антихриста у печерах монастиря.

Хлопець виявився здатним відразу уявити, «розуміти і бачити» захопливу, проте страшну, апокаліптичну історію:

«...суворі чорні ченці, як ті, що їх бачив у Тарлашівському монастирі, сунуть довгою чергою по вузьких переходах льохів, простуючи глибше, все глибше в нетрі, все далі бусурменського наїзду. Бачить він і турецьку орду, якусь безформенну масу істот у червоних фесках. Вони кричать над скелею, галасують, вимахують зброєю

35 Ibidem, s. 52–53.

й виють скаженими псами від лютої, але безсилої ненависти до ченців [...]. А над ними ширяє страшина, криласта почвара: Антихрист, диявол, сатана»³⁶.

Саме із цих яскравих описів формується у хлопця спротив усілякому насиллю, у разі сюжету — це спротив насиллю родинної традиції байдужого ставлення до власних історичних витоків.

Рис. 4. Галицький печерський Свято-Миколаївський чоловічий монастир «Галиця»

Хоча Л. Мосендз не маркує *Zasiv* хронологічно — відсутні конкретні відомості, проте зрозуміло, що події відбуваються у Російській імперії початку ХХ ст. і збігаються з дитинством самого автора (не випадково, отже, що жанрове визначення роману обмежується маркером «біографічний»). Зображення часу подається крізь призму дитячого відчуття Ніно. Це також надзвичайно цікавий компонент тексту. Текст Л. Мосендза дає привід акцентувати таке: своєрідність дитячого сприйняття часу являє собою окрему філософську і, практично, малодосліджену проблему, яка в даному разі, підкреслимо, свідчить про те, що онтологічне сприйняття часу дитиною збігається зі специфікою притчевого хронотопу й може слугувати його симулякром.

«Дитячий» час залежить від настрою дитини, пори року, перебігу подій: він то видовжується («День літа — для дитини як вік»³⁷), то сповільнюється («А того

³⁶ Ibidem, s. 53.

³⁷ Ibidem, s. 22.

літа немов справді спинився для нього біг часу. Минула зима, відійшла кудись аж у закамарки пам'яти»³⁸), то проминає вкрай швидко. Лише у фіналі «Засіву» час ніби розсіюється і зникає — герой входить у таємничу темряву, у безмежний простір віри.

Головна ідея роману-притчі остаточно оформлюється завдяки прийому «змикання» герменевтичного кільця — останній XXVII розділ вступає у виразне суголосся з епіграфом, здійснюється реалізація металогічної параболи роману-притчі: у заключній частині час і простір стають універсальними, віддзеркалюють і розкривають глибинний смисл епіграфа:

«До схід сонця вийшов сіяч на зораний під засів лан. Довкола вже підносила густа зелень сусідніх озимих гонів. Тільки він спізнився. Але рілля його врожайна, зерно добірне, дожене ще його нива поля сусідів. Він став по вітру, управив ношу з насінням, забрав повну жменю повновісного зерна. Благослови Боже! І з легким шурчанням об тверду долоню почало струмити з руки й лягати віялом на ріллю важке насіння. [...] Він вийшов з борозни, підійшов ближче. У веретяному мішку щось ворухилось. Він обережно відслонив ногою край ряднини. Підклавши під голову руку, спав малий хлопчина й щось неспокійно бурмотів у сні»³⁹.

Ці заключні рядки роману-притчі є реалізованою метафорою дитини-зерна.

У зазначеному аспекті у персоносфері *Засіву*, суголосно із хлопчиком-«зернятком» на певною мірою дивне ім'я Ніно, другою ключовою фігурою для розуміння ідейного задуму виступає візник Гаврило, біблійний вісник-архістратиг, що також вказує на притчевий характер тексту. Отже, за цими лекалами, Гаврило постає сіячем, тоді як зернятком є малюк Ніно і його духовний ріст.

Обидва літературні антропоніми символічно асоціюються з біблійними та християнськими персонажами. Передусім виникає згадка про св. Антонія Києво-Печерського, позаяк у тексті пояснюється, що Ніно — це скорочення офіційного імені малюка Антоніна Людкевича. Попри те, що така асоціація працює, це, однак, два різних імені. Якщо звернутися до християнських святців, то знаходимо за числом 17 серпня розповідь про Сімох отроків ефеських (III ст.), послідовників Христа, що за часів імператора Деція Траяна змогли пережити переслідування за віру (гоніння) завдяки молитві, а відтак — майже двохсотлітньому сну. Серед імен Максиміліан, Іамаліх, Мартініан, Іоанн, Діонісій, Костянтин останнім називається Антонін, завершуючи цей перелік. Як розповідається в Четях Мінеях, у часи гоніння на християн юнаки сховалися у печері і заснули майже на два століття, прокинувшись у часи

38 Ibidem, s. 28.

39 Ibidem, s. 100–101.

твердої християнської державності⁴⁰. Отже, на основі персоносфери житій святих сформовано своєрідну персоносферу роману Мосендза, що свідчить про палімпсест. Загалом *Засів* можна інтерпретувати як прихований палімпсест кількох притчевих фабул.

У Святцях мученики прокинулися живими й не відчули плину часу. Так само й хлопчик Ніно у квазі-трагічній фінальній коді тексту, проминаючи темряву (читай — ідеологічну темряву), прямує у світлий простір національного самоусвідомлення. Саме так і прочитується ідейний задум Мосендза, дуже чітко висвітлюючи оптимістичну позицію автора.

Лише у такий момент автор іменує головного персонажа вже не як Ніно, а як Антоніна Людкевича. Цим антропонімом він конституює духовну «визрілість», переродження, сенс його майбутнього. Погодимось з І. Набитовичем про взаємозв'язок містичного образу сіяча і «малого хлопчини, що спить у борозні», який у даному разі справедливо вбачає творення Мосендзом «власної історіософської візії шляху свого народу»⁴¹.

Висновуючи реальні перспективи прочитання тексту *Засів* стосовно значущих для інтерпретації його новаторських прийомів — головної ідеї щодо формування ідентичності, системи персонажів, сюжетної специфіки, оздоблення авторського письма макаронічними вкрапленнями в діалогічні фрагменти (російська, польська мови), нарешті, жанрової приналежності тексту, — особно підкреслимо конструктивне значення специфіки хронотопу, який вибудовано на перетині реального топосу й умовної (притчевої) структури сюжетних подій. Своєрідність символіки доволі утопічного світу духовного визрівання підлітка в тому, що «грунт визрівання» вибудовано не на основі суголосного до цього вигаданого простору, а розгортається у реальному просторі наведених у нашому дослідженні чітких топографічних місць. За своїми ознаками, звідси, перед нами постає один із перших — чи не перший — зразок в українській літературі, близький до жанру християнського фентезі.

Література:

ANTOFIJCŪK, Volodymyr: Koncept tradyciji i joho ideolohična ta idejno-estetyčna paradyhma v romanі Leonida Mosendza «Ostannij prorok». *Slovo i Čas*, 2015. № 12, s. 52–63.

40 *Žytija svjatyh, vykladeni za povčannjam Čet'jich-Minej*. Kn. 12. Počajiv: Svjato-Uspens'ka Počajiv-s'ka Lavra, 2020, s. 50–53.

41 NABYTOVYČ, Īhor: Leonid Mosendz — lycar svjatoho Hraalja: tvorčist' pys'mennyka v kontekstі jevropejs'koji literatury. Drohobyč, 2001.

- BAHAN, Oleh: *Hotyka — jak styl' i nastrij. Do džerel chudožn'oho stylju Leonida Mosendza. Ukrajski problemy*, 1998. № 2, s. 124–132.
- Biblija abo Knyhy Svjatoho Pys'ma Staroho j Novoho Zapovitu. Iž movy давн'оєврейс'кої j hrec'кої na ukrajins'ku doslívno nanovo perekladena. Per. I. Ohijenka 1962 r. Kyjiv: Ukrajske Biblijne Tovarystvo, 2009. URL: <https://only.bible/bible/ubio/mrk-4/>.*
- BILOUS, Petro: *Palomnyc'kyj žanr v istoriji ukrajins'кої literatury. Žytomyr: Centr operatyvnoji polihrafiji obl. hazety «Žytomyr», 1997.*
- ČERVINS'KA, Ol'ha, DZYK, Roman: *Ontolohičnyj sens fenomena dytyny za Dostojevs'kym. Inozemna filolohija: ukrajins'kyj naukovyj zbirnyk. L'viv: L'vivs'kyj nac. un-t imeni Īvana Franka, 2007. Vyp. 119 (2), s. 158–166.*
- ČĪK, Ljudmyla: «Ne pryvedy zahynuty rabom Čužoji lasky i čužoji spravy...» (Svitohljadni paradyhmy Leonida Mosendza). *Īstoryko-literaturnyj žurnal, Odesa, 2010, s. 355–370.*
- ĪVANYS, Vasyl': *Rodovid L. M. Mosendza i joho ostanni lysty. Novyj Ul'm: Ukrajski visti, 1961.*
- KOPYSTJANS'KA, Nonna: *Čas i prostir u mystectvi slova: monohrafija. L'viv: PAIS, 2012.*
- KRAVCĪV, Bohlan: *Leonid Mosendz i joho «Ostannij prorok». N'ju-Jork ; Toronto: Nakladom Komitetu dlja vydannja tvoriv Leonida Mosendza, 1960.*
- KRAVCŪK, Oleksandr, ZAVAL'NJUK, Kostjantyn: *Leonid Mosendz na Zakarpatti u 1938–1939 rr. 2019.*
- LEHUN, Ju., KRAVCŪK, O.: *Žyttja i tvorčist' L. Mosendza u 1922–1948 rr. za spohadamy M. Mosendzovoji. Četverta Mohyliv-Podil's'ka naukovo-krajeznavča konferencija. Kam'janec'-Podil's'kyj, 2012, s. 43–54.*
- Žyttja svjatyh, vykladeni za povčannjam Čet'jich-Minej. Kn. 12. Počajiv: Svjato-Uspens'ka Počajivs'ka Lavra, 2020, s. 50–53.*
- MOSENDZ, Leonid: *Zasiv. Nakladom ukrajins'koho vydavnytva v Bel'hiji. K. Mul'kevyc'-Malin, 1946.*
- MOSENDZOVA, Mahdalyna: *Dr. Īnž. Leonid Mosendz: (spohady družyny). Archiv Biblioteky NTŠ (N'ju-Jork, SŠA). — Fond L. Mosendza. Ark. 3–15.*
- NABYTOVYČ, Īhor: *Leonid Mosendz — lycar svjatoho Hraalja: tvorčist' pys'mennyka v konteksti jevropejs'кої literatury. Drohobyč, 2001.*
- RJAZANCEVA, Tetjana: *Alehorija podorožì u metafizyčnij poeziji XVII stolittja. Podorož jak literaturoznavča ta kul'turolohična problema: zbirnyk naukovych prac'. [Hol. red. V. Ī. Fesenko]. Kyjiv: Vyd. centr KNLU, 2009, s. 200–206.*
- SKORYNA, Ljudmyla: *Leonid Mosendz. Literatura ta literaturoznavstvo ukrajins'кої diaspory: kurs lekcij. Čerkasy: Brama-Ukrajina, 2005, s. 62–77.*
- SOLOVEJ, Eleonora: «Ostannij prorok» Leonida Mosendza jak biblijnij roman. *Biblija i kul'tura: zbirnyk naukovych statej. Vyp. 1. Černivci: Ruta, 2000, s. 68–71.*

- STECH, Marko: Leonid Mosendz i joho «spiznene» pokolinnja. *Ukrajins'kyj žurnal*, 2009. № 3, s. 54.
- TYČIŇINA, Al'ona: Transhresija epihrafu v strukturu chudožn'oji cilisnosti (praktyka sučasnoji balkans'koji literatury). *Sultanivs'ki čytannja*, 2018. Vyp. 7, s. 215–225.
- TKAČENKO, Tetjana: Aktualizacija nacional'nych konceptiv u malij prozi Leonida Mosendza. *Filolohičnyj dyskurs*, 2017. Vyp. 5, s. 146–154.
- VASYLENKO, Vadym: Roman «Ostannij prorok» Leonida Mosendza: džerela, žanr, struktura, obraz. *Slovo i Čas*, 2022, № 6, s. 17–33.
- ZADESŇJANS'KYJ, Roman: *Pravda pro Mosendza i joho tvorčist': (materijaly i dejaki tvory)*. Toronto, 1977.
- ZAVAL'NJUK, Kostjantyn, KRAVČUK, Oleksandr: Leonid Markovyč Mosendz: storinky biohrafiji. *Rol' krajeznavstva u social'no-ekonomičnomu i kul'turnomu rozvytku rehionu: materialy III Mižnar. nauk.-prakt. konf. 10–12 žovt. 2012 r.*, Vinnycja. Upr. kul'tury i turyzmu Vinnyc. oblderžadmin., Vinnyc. OUNB im. K. A. Timirjazjeva, Nac. spilka krajeznavciv Ukrainy, HO «Asoc. b-k Vinnjučyny». Vinnycja, 2013, s. 156–161.

Olha Chervinska, Doctor of Philological Sciences, Professor

Centre for Slavonic Studies

The University of Central Lancashire

Preston, Lancashire, UK Lan PR1 2HE, United Kingdom

olha.chervinska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9261-0604>

Alyona Tychinina, Ph.D., Associate Professor

Department of World Literature and Theory of Literature

Fakulty of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Kotsiubynsky str. 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine

a.tychinina@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6316-2005>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.